

Patrycja ZAJĄC

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

GEOPOLITYCZNE ZNACZENIE CZECZENII W POLITYCE FEDERACJI ROSYJSKIEJ

Abstrakt

Artykuł przedstawia znaczenie geopolityczne Czeczenii dla Rosji, problemy jakie rodzi utrzymanie panowania nad tym obszarem, oraz cenę jaką Federacja Rosyjska zapłaciła za zachowanie strefy wpływu na Kaukazie Północnym. W artykule poruszono kwestie związane z bezpieczeństwem energetycznym, terroryzmem, przeciwdziałaniem działaniom separatystycznym w regionie zestawione z imperialną polityką Rosji.

Słowa kluczowe: Czeczenia, Rosja, geopolityka

Celem artykułu jest zaprezentowanie i analiza geopolitycznego znaczenia Czeczenii w polityce Federacji Rosyjskiej. Szczególną uwagę poświęcono podstawowym problemom dotyczącym kształtowania polityki Rosji wobec Czeczenii. Znaczenie republiki zostało zestawione z kierunkiem polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej, stosunkiem podmiotów środowiska międzynarodowego wobec działań Rosji w regionie konfliktu, jej aspiracjami imperialistycznymi i problemami, z którymi musi się zmierzyć, nie tylko Rosja, ale również cały zachodni świat (terroryzm).

Problem suwerenności Czeczenii już od ponad dwudziestu lat z mniejszą lub większą intensywnością determinuje politykę Rosji na obszarze byłego Związku Radzieckiego. Wynika on poniekąd z braku hierarchii norm w środowisku międzynarodowym, co nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, która z nich jest ważniejsza – integralność terytorialna czy prawo narodów do samostanowienia. W istocie wszystko zależy od subiektywnych stanowisk stron zaangażowanych w konflikt. Rosja stoi na stanowisku, że Czeczenia jest nierozzerwalnie związana z terytorium Federacji Rosyjskiej, władze Czeczenii, zwłaszcza w latach dziewięćdziesiątych utrzymywały, że mają prawo do stworzenia własnego państwa¹. Z pewnością działania wojenne, które miały miejsce na jej obszarze,

¹ Postawa elit czeczeńskich wobec niepodległości znacznie ewaluowana na przestrzeni 20 lat. Na początku lat 90 dążenia do utworzenia własnego państwa były bardzo silne i stanowcze. W wyniku intensywnej polityki władz rosyjskich w kolejnych latach stawały się coraz słabsze i szły w kierunku uzyskania określonej niezależności w ramach państwa rosyjskiego, bez konieczności stawiania się nowym podmiotem w sensie formalno – prawnym. Zupełnie inny stosunek do Rosji miał Dżochar Dudajew (lata 90), a w zupełnie innym kierunku szła polityka Achmata Kadyrowa, czy później jego

zarówno pod koniec XX wieku, jak i na przełomie XX i XXI, stały się jednym z najszerzej opisywanych wydarzeń przez media na całym świecie. Ta niewielka, bo zajmująca zaledwie 15,7 tys. km² powierzchni i licząca około 1,2 mln mieszkańców republika, stała się symbolem walki o niepodległość, a później została utożsamiana z niechlubnymi działaniami terrorystycznymi².

Można stwierdzić, że polityka Federacji Rosyjskiej wobec Czechenii zdeterminowała praktycznie całą politykę wobec Kaukazu Północnego. Przypadek Czechenii jest o tyle ciekawy, że w istocie obserwując zarówno działania w samej republice (jej dążenia do niepodległości i motywacje społeczne nimi kierujące) oraz stosunek pozostałych podmiotów do jej niepodległościowych aspiracji, można zauważyć szereg problemów z jakimi od lat mierzy się całe środowisko międzynarodowe. Wśród kluczowych należy wymienić: problem hierarchii norm w środowisku międzynarodowym, kwestie łamania praw człowieka i ich wpływ na wizerunek państwa, znaczenie konfliktów etnicznych we współczesnym świecie, terroryzm międzynarodowy i kwestie prestiżu państwa oraz wpływ radykalizmu religijnego na rozbudzanie działań społecznych. Ich dokładne określenie pozwala znaleźć odpowiedź na pytanie – dlaczego utrzymanie niewielkiego, niewydolnego ekonomicznie obszaru z potężnie rozwiniętą przestępczością jest dla Rosji tak ważne.

Chociaż problem suwerenności Czechenii jest przywoływany głównie w kontekście rozpadu Związku Radzieckiego, to jednak jego geneza jest dużo bardziej złożona. Pierwsze starcie pomiędzy Rosją, a ludnością zamieszkującą tereny Czechenii³ miało miejsce w pierwszej połowie XVIII wieku i tym samym rozpoczęła się okres krwawych straci, które z różną intensywnością mają miejsce do dnia dzisiejszego⁴. Zagrożenie ze strony Rosji i zdecydowany opór Czechenii nadał niezwykle wymiar konfliktowi w Kaukazie Północnym.

Region Kaukazu odgrywa duże znaczenie w świecie stosunków międzynarodowych, głównie ze względu na swoje strategiczne położenie – na styku Azji i Europy, pomiędzy Morzem Czarnym, a Kaspijskim⁵. Patrząc na rywalizację mocarstw i działania najpierw ZSRR, a następnie Federacji Rosyjskiej można stwierdzić, że sytuacja na Kaukazie determinuje zarówno politykę regionalną, jak i globalną⁶. Jeszcze w czasach Rosji carskiej obszar ten był polem gry pomiędzy

syna Ramzana.

² *Czechenia*, <http://encyklopedia.pwn.pl/index.php?module=haslo&id=3889393>, 03.02.2014.

³ W przypadku ludności Czechenii dość problematyczne jest zastosowanie określenia „naród”. W głównej mierze to właśnie wspólny wróg (zagrożenie ze strony Rosji) doprowadził do konsolidacji społeczeństwa wokół problemu ochrony swojej niezależności. Rosjanie mieli ogromny wpływ na ukształtowanie tożsamości Czechenów, która wcześniej miała bardzo ograniczony wymiar. Dominujący na terenie Czechenii rodowo-plemienny system społeczny sprzyjał tworzeniu więzi rodzinnych i klanowych, a nie szerokich i mocnych więzi społecznych (na problem ten zwraca uwagę w swoich pracach Maciej Falkowski). Mimo to, w literaturze często z pewnym uproszczeniem ludność Czechenii określa się narodem.

⁴ P. Grochomalski, *Czechenia. Rys prawdziwy*, Wrocław 1999, s. 32 oraz P. Grochomalski, *Rosja i Czechenia – stulecia nienawiści*, Kraków 2006, s. 9

⁵ K. Iwańczuk, Geopolityka Kaukazu, [w:] *Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych*, K. Iwańczuk, T. Kapuśniak (red.), Lublin 2008, s. 15.

⁶ J. O'Loughlin, V. Kolossov, J. Radvanyi, *The Caucasus in a Time of Conflict, Demographic*

Rosją, Turcją i Persją ze względu na swoje atrakcyjne położenie i unikatowość kulturową. Przez obszar ten przechodziło wiele szlaków komunikacyjnych, którymi transportowano jedwab oraz żelazo. W XVIII wieku, po odkryciu bogatych złóż naftowych i rozpoczęcia ich eksploatacji, przywożono stamtąd cenne surowce energetyczne. W sensie kulturowym Kaukaz oddzielał chrześcijańską Europę od muzułmańskiego Bliskiego i Dalekiego Wschodu⁷. Leżące między Morzem Czarnym i Kaspijskim tereny były zatem niezwykle atrakcyjne nie tylko dla leżącej po sąsiedzku Rosji, ale również dla innych państw⁸.

Po upadku komunizmu zachowanie stabilności na Kaukazie Północnym było ogromnym wyzwaniem i koniecznością. Sytuacja w Czeczenii pokazała jednak, że spokój w regionie jest tylko marzeniem władz rosyjskich. Głównym powodem tak poważnych problemów w rozwiązaniu konfliktu były niewątpliwie bezwzględne działania Rosji wobec zbuntowanej republiki, ale również szereg działań politycznych za czasów carskich i w okresie istnienia Związku Radzieckiego⁹. W związku z tym sytuacja w Czeczenii od lat 90 XX wieku jest wypadkową długotrwałego procesu jakiemu została poddana przez Rosję carską i jej sukcesorów (ZSRR i Federację Rosyjską).

Już od początku XIX wieku Czeczenia została poddana silnym procesom modernizacji, które miały na celu rozwój republiki i możliwość wykorzystania jej dla działań carskich¹⁰. Przede wszystkim należy zauważyć, że postępująca industrializacja szła w stronę zmiany obowiązującego systemu plemiennie-rodowego. Tradycyjna gospodarka oparta głównie na wypasie bydła i uprawy roli sprzyjała utrzymaniu archaicznych relacji społecznych. Podczas gdy, Rosja miała określony ustrój oparty głównie na prawie państwowym, na Kaukazie Północnym wciąż dominowało odwoływanie się do prawa zwyczajowego, a wszelkie spory rozwiązywała starszyzna rodowa. Zarówno Rosja carska jak i Związek Radziecki prowadziły szeroko zakrojoną politykę mającą na celu pełne włączenie Czeczenii i unifikację jej z resztą terytorium¹¹. Dążono głównie do laicyzacji społeczeństwa, a co za tym idzie zmniejszenia wpływu islamu na Kaukazie. Proces ten nigdy nie zakończył się sukcesem, a w ostatecznie przyjął zupełnie inny skutek. Naciskane społeczeństwo w obliczu trudnej sytuacji i coraz bardziej bezwzględnej polityki Rosji coraz częściej szukało wsparcia właśnie w islamie¹².

Proces industrializacji postępował w związku z odkryciem bogatych złóż ropy naftowej w Czeczenii, a jego dynamika gwałtownie wzrosła po oszacowaniu jej

Transition,

and Economic Change, „Eurasian Geography and Economics”, 48, No. 2, 2007, pp. 135.

⁷ K. Golaś, *Region Kaukazu w polityce Federacji Rosyjskiej. Wybrane aspekty*, „Przegląd Geopolityczny”, 2011, tom 3.

⁸ Turcja w XVIII wieku niejednokrotnie wykorzystywała islam dla podkreślenia podobieństw kulturowych do narodów Kaukazu Północnego, głównie Czeczenii i Dagestanu.

⁹ N. J. Melvin, *Building Stability in the North Caucasus Ways Forward for Russia and the European Union*, „Stockholm International Peace Research Institute”, nr 16.

¹⁰ M. Falkowski, „Kaukaskie terytoria plemienne”. *Kaukaz Północny – cywilizacyjne obca enklawa w granicach Federacji Rosyjskiej*, „Prace Ośrodka Studiów Wschodnich”, nr 34, 2010, s.26.

¹¹ S. Ciesielski, *Rosja – Czeczenia. Europa Wschodnia 2*, Wrocław 2003, s. 33- 43.

¹² P. Grochmański, *Islam w Czeczenii [w:] Islam na obszarze postradzieckim*, „Prace Ośrodka Studiów Wschodnich”, nr 7, 2003.

wartości. Surowiec okazał się cenny zarówno dla samej Czeczenii jak i dla Rosji. Znaczenie niezwykle dobrej jakości ropy szybko dostrzegł Związek Radziecki. 90% olejów lotniczych produkowanych w Związku Radzieckim powstawało na bazie ropy wydobywanej na obszarze Czeczenii. Wprawdzie ropa z Czeczenii stanowiła zaledwie 1% całkowitego wydobycia w Związku Radzieckim, ale jej niespotykana jakość, była bardzo wysoka¹³. W 1991 roku roczne wydobycie wynosiło 4,8 mln ton, a zasoby nowo odkrytych złóż oceniano na około 50 mln ton¹⁴. Dla samej Czeczenii produkcja ropy naftowej stanowiła główny przychód do budżetu. W związku z tym wszystkie działania wymierzone w przemysł naftowy w Czeczenii szybko stały się narzędziem w walce z separatyzmem czeczeńskim. O ile podczas pierwszej wojny czeczeńskiej rafinerie zostały tylko ostrzelane, tak aby czasowo uniemożliwić produkcję, o tyle w trakcie drugiej wojny zostały całkowicie zniszczone¹⁵. Rosjanie założyli, że Czeczenii nie będą w stanie samodzielnie wznowić produkcji, ze względu na fakt, zatrudniania w rafineriach Czeczenów wyłącznie jako prostych robotników fizycznych, nie mających ani wystarczającej wiedzy, ani technologii aby ponownie uruchomić proces produkcyjny. Biorąc pod uwagę, że zatrudnienie w sektorze energetycznym było kluczowe dla gospodarki Czeczenii, a wpływy do budżetu z tego tytułu bardzo wysokie, liczone, że wkrótce Czeczeni będą musieli poprosić Rosjan o pomoc¹⁶. Kiedy okazało się, że przyjęte przez rząd założenia są błędne w trakcie drugiej wojny czeczeńskiej doszczętnie zniszczono rafinerie w Groznm. Opisana sytuacja była przejawem przemyślanej strategicznej decyzji, która miała doprowadzić do całkowitego uzależnienia Czeczenii od pomocy gospodarczej Rosji.

O ile wydobycie ropy naftowej było priorytetem raczej dla Czeczenii niż dla samej Rosji, o tyle zapewnienie bezpieczeństwa przesyłu surowca na trasie Baku – Noworosyjsk było dla niej kwestią kluczową. Rurociąg transportował ropę naftową z Azerbejdżanu do Rosji przez terytorium Dagestanu i Czeczenii¹⁷. Liczący 1330 km rurociąg na odcinku 150 km przechodzi przez Czeczenię¹⁸. Destabilizacja republiki stwarzała niebezpieczeństwo dla przesyłu surowców, a co za tym idzie dla rosyjskich interesów¹⁹. Budowa nowych rurociągów, które omijałyby Czeczenię były dla Rosji dużym wydatkiem, zwłaszcza biorąc pod uwagę jej trudną sytuację w latach 90²⁰.

¹³ M. Kuleba, *Rurociągowo dno kaukaskich konfliktów*, „Rurociągi”, nr 2-3, 2004.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ 90% kadry kierowniczej i inżynierów sterujących wydobyciem i przetwórstwem ropy zatrudnionych w zakładach wydobywczych w Czeczenii stanowili Rosjanie.

¹⁷ *Transport routes of Azerbaijani oil (Baku-Novorossiysk, Baku-Supsa)*, http://www.azerbaijan.az/portal/index_a.html?lang=az, dostęp: 09.02.2014.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ J. C. K. Daly, *Domodedovo and the Chechen Conflict*, <http://www.isn.ethz.ch/DigitalLibrary/Articles/Detail?lng=en&ots627=fce62fe0-528d-4884-9cdf283c282cf0b2&id=126470&contextid734=126470&contextid735=126466&tabid=126466>, 11.02.2014.

²⁰ J. Szukalski, *Konflikt w Czeczenii i jego wpływ na sytuację w regionie Kaukazu* [w:] *Region*

Dodatkowo konflikt w Czechenii podsycił trwający spór o podział surowców Morza Kaspijskiego. Władze Rosji z niepokojem obserwowały rozlewający się konflikt na Kaukazie Północnym. Inwazja, a właściwie „bratnia pomoc” dla Dagestanu, realizowana głównie w formie militarnego ataku z 1999 r. wojsk Szamila Basajewa, stanowiła poważne zagrożenie dla planów Federacji Rosyjskiej dotyczących dochodzenia swoich praw do zasobów Morza Kaspijskiego. Już w trakcie pierwszej wojny czecheńskiej zdarzały się pojedyncze przypadki uczestnictwa Dagestańczyków w działaniach Czeczenów. Wraz z rozkwitem islamu i pojawianiem się haseł o utworzeniu państwa opartego na szariacie, głoszonych przez rebeliantów i nacjonalistów czecheńskich, coraz częściej wśród Dagestańczyków pojawiały się głosy poparcia dla zjednoczenia Kaukazu, umacniane wciąż żywym mitem wielkiego Szamila, bohatera walk z carską Rosją w XIX wieku²¹.

Poglądy były szczególnie popularne w górzystej, zachodniej części Dagestanu, gdzie wpływ islamu był wyjątkowo silny, a niechęć do Rosji potęgowana fatalną sytuacją gospodarczą²². Okoliczności te wykorzystał Szamil Basajew dokonując w 1999 roku wraz z Habibem Abdelem Rahmanem Khatabem inwazji na Dagestan²³. Niestabilność republiki, a zgodnie z najgorszym scenariuszem oderwanie jej od Federacji Rosyjskiej, stanowiła poważne zagrożenie dla interesów Rosji w regionie. Położony nad Morzem Kaspijskim Dagestan stał się polem geopolitycznych rozgrywek między Iranem, a Rosją²⁴. Przedmiotem sporu był podział ropy, gazu i węglowodorów znajdujących się na dnie akwenu²⁵.

W okresie istnienia Związku Radzieckiego kwestie związane z Morzem Kaspijskim regulowały dwustronne porozumienia z Iranem. Po rozpadzie, sytuacja stała się znacznie bardziej skomplikowana, ponieważ swoje prawa zgłosiły kolejne, nowopowstałe republiki Azerbejdżan, Kazachstan i Turkmenistan²⁶. Każde z państw miało własną wizję rozwiązania problemu i trudno było przyjąć jedno, zadowalające wszystkich stanowisko. Ostatecznie z największą aprobatą spotkały się dwa stanowiska. Pierwsze zakładało, że każde z państw otrzyma po 20 % (za takim rozwiązaniem opowiadał się Iran), drugie stanowisko oparte było o podział proporcjonalny do linii brzegowej. W związku z tym podział prezentowałyby się następująco: Rosja, Azerbejdżan, Turkmenistan po około 19%, natomiast Iran 13%. Najbardziej skorzystałby Kazachstan, który dostałby aż 30%²⁷. Utrata Dagestanu

Kaukazu w stosunkach międzynarodowych, K. Iwańczuk, T. Kapuśniak (red.), Lublin 2008, s. 145.

²¹ E. Souleimanov, *Chechnya, wahhabism and the invasion of Dagestan*, „Middle East Review of International Affairs”, Vol. 9, No. 4, 2005, s. 60.

²² *Ibidem*.

²³ M. Evangelista, *Dagestan and Chechnya: Russia's Self-Defeating Defeating Wars*, „PONARS Policy Memo. Program on new approachesto Russia security”, No 95, 1999.

²⁴ G. Valvo, *Dagestan: geopolityczne znaczenie najbardziej wysuniętej na południe republiki Rosji*, <http://www.geopolityka.org/komentarze/1321-dagestan-geopolityczne-znaczenie-najbardziej-wysuniętej-na-południe-republiki-rosji>, 11.02.2014.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ W. Gierańczyk, *Międzynarodowe uwarunkowania pozyskiwania ropy naftowej w rejonie kaspijskim*, „Prace komisji geografii przemysłu”, nr 10, 2010, s. 133-134.

²⁷ *Ibidem*.

wprowadzałyby wątpliwość co do racjonalności proporcjonalnego podziału. Ta kaukaska republika o powierzchni około 50, 300 km² i liczący około 1,8 mln mieszkańców w istocie otwiera drogę do Morza Kaspijskiego²⁸. Oderwanie Dagestanu spowodowałoby utratę linii brzegowej o 200 km, co oznacza, że proporcjonalny udział Rosji w partycypacji Morza Kaspijskiego został ograniczony do zaledwie kilku procent.

Zapewnienie stabilności Czeczenii pod koniec lat 90 miało zatem dużo szersze znaczenie niż wyłącznie utrzymanie strefy wpływów w republice. W skrajnych sytuacjach mogło dojść do aktów secesji lub też uwikłania się w kolejny, dość poważny konflikt. Osłabiona kryzysem ekonomicznym i politycznym, obciążona doświadczeniami i historią Związku Radzieckiego - Rosja, była państwem słabym i zupełnie nieprzygotowanym do walki z małymi i ruchliwymi oddziałami bojowników. Druga wojna czeczeńska, która miała skończyć się w „tydzień i pół lub dwa tygodnie”, zgodnie ze słowami Władimira Putina, niebezpiecznie przeciągała się na kolejne tygodnie stając się ewidentnym dowodem na słabość i nieudolność armii rosyjskiej²⁹. Działo się tak z kilku powodów: po pierwsze było to walka dość specyficzna dla dowództwa rosyjskiego – starcie regularnej armii z lekkimi siłami czeczeńskimi zupełnie pozbawionymi wsparcia lotniczego³⁰. Po drugie, wojna miała miejsce w terenie zurbanizowanym, a dodatkowo duża część cywili brała udział w czynnej walce. Po trzecie, skład armii rosyjskiej był w strasznym stanie. Jak opisuje to Mirosław Kuleba, w wojnie w Czeczenii brali udział najemnicy, których opisuje w następujących słowach „Tych którzy przeżyli, bezlitośnie tępieni przez Czeczenów można jeszcze spotkać na ulicach Groznego. Poznaje się ich z daleka – noszą na głowach chusty. Nie ogolone twarze ozdabiają czarnymi okularami. Rękawy mundurów podwinięte albo kamizelka kuloodporna na gołe ciało, pokryte tatuażem.(...) General Lebież był wstrząśnięty, kiedy zobaczył tych ludzi w bazie swojej armii federalnej pod Groznym. Na jednym z posterunków ostrzelali jego samochód”³¹.

Druga wojna czeczeńska i wzrost postaw radykalnych doprowadził do destabilizacji nie tylko we wspomnianym wcześniej Dagestanie, ale również w Inguszetii, Kabardyno – Balkarii, Osetii Północnej, Karaczajo - Czerkiesji i w Kraju Stawropolskim³². W ostatecznym rozrachunku, drugi etap konfliktu ostudził działania separatystyczne, pokazując jaki jest koszt walki z imperium – zniszczenie kraju, ogromne straty ludności i masowe uchodźstwo³³. Bardzo szybko solidaryzm z Czeczenami, tak chętnie podkreślany przez pozostałe narody kaukaskie marzące o niepodległości, zamienił się w niechęć do Czeczenów. Coraz częściej obarczano ich

²⁸ E. W. Anderson, *Global political flashpoint. An atlas of conflict*, New York 2000, s. 93.

²⁹ J. C. K. Daly, *op. cit.*

³⁰ G. Matyaski, *Bitwa o Grozny 1999-2000 jako współczesny przykład wykorzystania pododdziałów lekkiej piechoty w terenie zurbanizowanym*, <http://www.obrona.narodowa.pl/artykuly/display/bitwa-o-grozny-1999---2000-jako-wspolczesny-przyklad-wykorzystania-pododdzialow-lekkiej-piechoty-w-terenie-zurbanizowanym/>, 21.02.2014.

³¹ M. Kuleba, *Niezlomna Czeczenia*, Kraków 1997, s. 98.

³² J. Szukalski, *op.cit.*, s. 162.

³³ M. Falkowski, *Konflikty zbrojne na obszarze postradzieckim. Stan obecny, perspektywy uregulowania. Konsekwencje*, „Prace OSW”, Warszawa 2003, s. 36.

winą za rozpętanie konfliktu i poważne represje nie tylko w stosunku do samej Czeczenii, ale również do pozostałych ludów Kaukazu³⁴. Działania w Czeczenii pokazały, że walka z narodami Kaukazu jest niezwykle ciężka i wbrew pozorom wymaga ogromnego zaangażowania. Determinacja walczących wynikająca z doświadczeń religijnych, braku perspektyw związanych z ogromnym bezrobociem i wsparcie, którego szukali w islamie powodowały zarówno przedłużanie konfliktu jak i stwarzały warunki do jego szybkiego rozprzestrzeniania. Nieskuteczność i stopniowa utrata kontroli wynikała z dość osobliwej polityki Rosji wobec Kaukazu Północnego, która charakteryzowała się brakiem perspektywicznego myślenia, działaniami doraźnymi oraz promowaniem rozwiązań siłowych przy stosunkowo ograniczonej pomocy gospodarczej³⁵. Dodatkowo elementem charakterystycznym było stosunkowo długie niedostrzeganie ewolucji konfliktu z narodowo-wyzwoleńczego w kierunku walk o podłoże religijny. W związku z tym wszelkie działania nie tylko w stosunku do Czeczenii, ale i całego Kaukazu Północnego koncentrowały się na eliminacji punktów zapalnych, a nie na likwidacji przyczyn, w efekcie były zatem nieskuteczne.

Na początku XXI wieku sytuacja wyniszczonej wojną Czeczenii była tragiczna i nie stwarzała perspektyw dla rozwoju nowego pokolenia. Przystępczość zorganizowana, nielegalny handel bronią, liczne rozboje i przemoc powodowały, że sytuacja w całym regionie zaczęła się robić nieciekawa, a bezskuteczność dotychczasowych form walki zmuszała walczących do sięgnięcia po najbardziej drastyczne środki³⁶. Terroryzm międzynarodowy, szczególnie ważne narzędzie walki czeczeńskich bojowników, zwłaszcza po wydarzeniach z 11 września stał się podstawą do dyskusji jak państwa powinny sobie radzić z zagrożeniami asymetrycznymi. Po roku 2001, zamachu w Biesłanie i kolejnych aktach terroryzmu, których dopuszczali się bojownicy, Czeczenia przestała być wewnętrzną sprawą Federacji Rosyjskiej. Władimir Putin wykorzystał oburzenie i zastraszenie opinii publicznej wydarzeniami w Stanach Zjednoczonych i zaczął czynić starania aby przekonać środowisko międzynarodowe, że działania w Czeczenią to nie tylko walka o integralność Rosji, ale przede wszystkim walka z terroryzmem.

Należy zwrócić uwagę, że konflikt w Czeczenii w ciągu zaledwie kilku lat przeszedł prawdziwą ewolucję spowodowaną głównie odrodzeniem religijnym. W świadomości pokoleń Czeczeni byli narodem wybranym, który nie tylko walczył z uzurpatorem o swoją wolność i zachowanie tożsamości, ale również o godne miejsce dla islamu w swojej kulturze i tradycji³⁷. Religia, która jeszcze w trakcie pierwszej wojny czeczeńskiej miała dość ograniczony wpływ na motywacje walczących, w trakcie drugiej wojny i w XXI wieku, zaczęła odgrywać kluczowe znaczenie. Przywódcy bojowników coraz częściej zaczęli podkreślać, że islam jest zagrożony, a walka z Rosją jest walką o przetrwanie islamu nie tylko w Czeczenii,

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ K. Przybyła, *Kaukaz Północny bezpieczeństwo Rosji – nierozwiązywalny problem czy zaprzepaszczona szansa?*, „Bezpieczeństwo narodowe”, nr 19, III – 2011, s. 145.

³⁶ *Ibidem*, s. 150.

³⁷ P. Grochmański, *op. cit.* s. 49.

ale również na całym Kaukazie. Wyrazem wpływu religii na postawy walczących widać w działaniach Szamila Basajewa i wspomnianej wcześniej inwazji na Dagestan, która stała się bezpośrednim powodem drugiej wojny czeczeńskiej. Choć otwarte działania wojenne w Czechenii zostały już zakończone, to jednak wyraźnie widać, że problem pozostał. Ekstremiści przypomnieli o sobie przy okazji przygotowań Rosji do olimpiady w Soczi. Dwa zamachy w Wołgogradzie miały być ostrzeżeniem dla Władimira Putina. Wybór miejsca nie był przypadkowy i miał przede wszystkim znaczenie symboliczne. Mieszkańcy udzielają znaczącego poparcia Putinowi w trakcie każdych wyborów, a sam prezydent w ramach wdzięczności z entuzjazmem odwiedza Wołgogradzie. Przyczyną ataku był „taniec szatana na kościach przodków”, jak określił to Umarow, zaznaczając przy tym, że bojownicy mają „(...) obowiązek wykorzystać wszystkie środki, aby temu zapobiec”³⁸. Decyzja o ataku miała wzbudzić strach i zdyskredytować Rosję jako bezpieczne miejsce do realizacji najdroższego i największego wydarzenia sportowego w historii całych igrzysk.

Najbardziej spektakularne zamachy terrorystyczne miały jednak miejsce w drugiej połowie lat 90 i na początku XXI wieku. Wystarczy wspomnieć o zamachu w Budionnowsku z 14 czerwca 1995 roku, gdzie 200 czeczeńskich terrorystów opanowało szpital biorąc 1500 zakładników. Dość nieudolna akcja ich odbicia doprowadziła do śmierci ponad 100 zakładników³⁹. Szczególne wrażenie na światowej opinii publicznej miał również atak na szkołę w Biesłanie. Władimir Putin zrećnie kreował wizerunek Czeczeńców - terrorystów na arenie międzynarodowej. O ile w pierwszej wojnie czeczeńskiej walka była przedstawiana jako wewnętrzna sprawa Rosji, a działania zbrojne miały na celu zapobieganie separatyzmowi czeczeńskiemu, o tyle podczas drugiej wojny czeczeńskiej Putin podkreślał, że konflikt w Czechenii jest walką z międzynarodowym terroryzmem. Przedstawiając sprawę w ten sposób starała się uzyskać aprobatę, a przynajmniej neutralność dla swoich działań w Czechenii⁴⁰. Świat po zamachach z 11 września był bardziej skłonny przychylić się do bezwzględnej walki z terroryzmem niż przeciwdziałać wyjątkowo brutalnym atakom na walczącą o niepodległość ludność cywilną. Symboliczne znaczenie miała zatem postawa prezydenta Rosji po zamachach na World Trade Center. Putin jako pierwszy przywódca zatelefonował do Geорга Busha z kondolencjami, podkreślając, że udzieli Stanom Zjednoczonym wszelkiego wsparcia w walce z terroryzmem⁴¹, zaznaczając, że „(...) tak niehumanitarny akt nie może pozostać bezkarny”⁴².

W udowodnieniu walki z terroryzmem pomogła również postawa samych ekstremistów, Doku Umarow zaznaczył, że „Dzisiaj Afganistan, Irak, Somalia i Palestyna są naszymi braćmi w walce. Ten kto zaatakuje muzułmanów, kimkolwiek

³⁸ *Igrzyska nie będą spokojne*, <http://www.rp.pl/artykul/1026437.html?print=tak&p=0>, 15.02.2014 r.

³⁹ J. Dobrowolska – Polak, *Ludność cywilna podczas współczesnych konfliktów*, Poznań 2011, s.112.

⁴⁰ S. E. Cornel, *The War Against Terrorism and the Conflict in Chechnya: A Case for Distinction*, no.2, 2003, s. 168.

⁴¹ R. Sakwa, *Putin: Russia's Choice*, London 2004, s. 216.

⁴² *World shock over U.S. attacks*,

<http://edition.cnn.com/2001/WORLD/europe/09/11/trade.centre.reaction/>, 17.02.2014.

są i gdziekolwiek są, jest naszym wrogiem. Naszym wrogiem nie jest tylko Rosja, ale też Ameryka, Anglia i Izrael – oni wszyscy są wrogami Islamu i muzułmanów”⁴³.

Z całą pewnością działania czeczeńskich ekstremistów były i nadal są działaniami terrorystycznymi, ale trudno jest też jednoznacznie zaklasyfikować wymiar działań rosyjskich żołnierzy w regionie konfliktu. Wielokrotnie organizacje międzynarodowe zajmujące się kwestiami ochrony praw człowieka informowały opinię publiczną o brutalnych zachowaniach Rosjan w Czeczenii⁴⁴. Same rosyjskie organizacje praw człowieka informowały o zabiciu 23-27 tys. cywilów, z czego zauważalną część stanowiły dzieci. Doraźne egzekucje na osobach starszych i dzieciach nie były sytuacją nadzwyczajną w trakcie pierwszej wojny czeczeńskiej. Akty bestialstwa, do których dopuszczały się obie strony konfliktu były ostro krytykowane przez inne państwa i organizacje międzynarodowe. Światowa opinia publiczna była szczególnie oburzona uprzejwym łamaniem praw człowieka przez Rosję⁴⁵.

W ostatnim wywiadzie udzielonym Witoldowi Michałowskiemu Szamil Basajew powiedział: „My jesteśmy terrorystami dla nich oni są terrorystami dla nas”⁴⁶. Zmiana motywacji strony czeczeńskiej i przekształcenie walki w wojnę o podłożu religijnym sprawiła, że działania Rosji są bezskuteczne i mają charakter raczej doraźny niż długofalowy. Wprawdzie otwarty konflikt został zakończony, ale skutki aktywności stosunkowo niewielkiej grupy bojowników są szczególnie dotkliwe dla bezpieczeństwa Rosji. „Kaukaski dżihad” jest groźny dla stabilności i zachowania integralności terytorialnej imperium. Emirat Kaukaski, którego powstanie było bezpośrednio związane z wojnami w Czeczenii, w istocie jest organizacją terrorystyczną, która korzysta ze wszystkich możliwych metod dla osiągnięcia swoich celów. Podbudowa ideologiczna i religijna działań stanowi legitymizację dla wszelkich, nawet najbardziej brutalnych środków. Wbrew pozorom wrogami Emiratu jest nie tylko Rosja, ale cały zachodni świat, a nawet władze poszczególnych kaukaskich republik (w tym sama Czeczenia), którym obecnie zależy bardziej na jak największej samodzielności w ramach państwa rosyjskiego niż na stworzeniu suwerennego podmiotu. Do Emiratu napływają bojownicy z Bliskiego Wschodu, a za finanse struktury odpowiadają regionalne centra dżihadu z całego świata⁴⁷. Skutki napiętej sytuacji na Kaukazie odczuwalne do dnia dzisiejszego udowadniają, że nadal jest on „miękkim podbrzuszem” Rosji.

⁴³ C. Douglas, *Does Chechnya Represent a Strategic Terrorist Threat to the United States? A General Assessment*, Georgia 2013, s. 4.

⁴⁴ Zob. Human Right Watch, *Human Rights Watch's Supplementary Concerns and Recommendations on Russia Submitted to the United Nations Human Rights Committee in advance of its Review of Russia*, New York 2009, oraz Human Right Watch, *Justice for Chechnya The European Court of Human Rights Rules against Russia*, New York 2007.

⁴⁵ Zob. Amnesty International, *Bezprawie. Przemoc. Bezkarność. Federacja Rosyjska wraz z Republiką Czeczenii w dokumentach*, Warszawa 2000.

⁴⁶ W. S. Michałowski, *My jesteśmy terrorystami dla nich, oni są terrorystami dla nas*, „Rurociągi. Polish pipeline journal”, nr 4/45/2006, s. 43.

⁴⁷ W. Górecki, *Rosyjski Kaukaz bez zmian lokalna wojna na przedpolach olimpiady*, „Prace Ośrodka Studiów Wschodnich”, nr 47, 2014.

Szczególnie w trakcie pierwszej wojny mocno ucierpiał wizerunek imperium, na co wpływ miało kilka czynników. Przede wszystkim przedłużające się walki, które nie przyniosły ostatecznego rozwiązania, po drugie obnażenie słabości imperium, które borykało się w latach 90 z potężnym kryzysem finansowym i stanęło w obliczu utraty strefy wpływów. Trzecim czynnikiem były kontrowersyjne metody walk armii rosyjskiej głośno krytykowane przez środowisko międzynarodowe. Wszystkie wspomniane kwestie zostały wyeksponowane dzięki mediom z całego świata, które bezwzględnie śledziły wydarzenia na Kaukazie i wysyłały swoich korespondentów w rejon konfliktu. Wojna w Czeczenii pokazała jak ogromną siłę stanowią media i ukazała nowe, dotychczas mało znane oblicze wojny, która nie jest wyłącznie walką zbrojną, ale również konfliktem psychologicznym. „Mediatyzacja wojny” stała się drugim, równie ważnym jak stłumienie walki Czeczenów, problemem Rosji dostrzeżonym niestety dopiero w trakcie drugiego konfliktu czeczeńskiego. Zachodnie media ukazywały konflikt w Czeczenii głównie jako walkę narodową, skupiając się głównie na zbrodniach wojennych popełnionych przez Rosjan oraz na uporczywym łamaniu praw człowieka⁴⁸. Głośno krytykowana była również postawa zachodnich rządów, które nie podjęły żadnych skutecznych działań aby zapobiec szerzeniu się przemocy w regionie konfliktu, argumentując że nie warto ryzykować uwikłania się w wojnę z Rosją dla sprawy niewielkiego kaukaskiego narodu⁴⁹. Opinia publiczna miała zatem możliwość śledzenia wojny, bez pomijania jej najbardziej brutalnych aspektów. Do mediów przenikały informacje o postępowaniu rosyjskiej armii, o jej fatalnej kondycji, niemoralnych praktykach i skutkach decyzji politycznych elit. Z drugiej strony wyłaniał się obraz niezłomnego narodu, który toczy zacięty bój o niepodległość. Z całego świata napływały słowa uznania, a wiele narodów solidaryzowało się z walczącymi Czeczenami⁵⁰. Dwie wojny czeczeńskie ukazały jak ważne dla Rosji jest utrzymanie prestiżu międzynarodowego po upadku Związku Radzieckiego. Targane sprzecznościami wewnętrznymi, walczące z biedą i rozwarstwieniem społecznym państwo usilnie starało się utrzymać jak najszerszą strefę wpływów, a nieustanna krytyka środowiska międzynarodowego i stałe monitorowanie konfliktu, utrudniało bezkarność działań.

Wizerunek Rosji na początku lat 90 mocno ucierpiał – mimo, że była sukcesorką Związku Radzieckiego praktycznie nie wiele miała wspólnego z latami jego największej świetności, chociaż wciąż bliskie pozostawały jej brutalne praktyki pacyfikacji. Sytuacja w Czeczenii udowodniła, że obrany przez Rosję kurs w polityce wobec obszaru postradzieckiego jest zupełnie nieskuteczny⁵¹. Promowana

⁴⁸ M. Bowker, *Western views of Chechen Conflict* [w:] R.Sakwa (ed.), *Chechnya: from past to future*, London 2005 s. 223.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 224.

⁵⁰ Np. w pierwszej fazie konfliktu aż 61% Polaków deklarowało swoje poparcie dla Czeczenów, a zaledwie 1% dla Rosji, zob. Centrum Badań Opinii Publicznej, *Polacy wobec wojny w Czeczenii*, Warszawa 2000. Proporcja ta uległa zmianie w trakcie drugiej wojny czeczeńskiej na co wpływ miały głównie działania terrorystyczne przez bojowników czeczeńskich.

⁵¹ P. Kozłowski, *Obszar postradziecki w oficjalnych strategiach Federacji Rosyjskiej i Rady ds. Polityki Zagranicznej i Obronnej* [w:] Z.J. Winnicki, W. Baluk, G.Tokarz (red.), *Wybrane problemy badań wschodnich*, Wrocław 2007, s. 257.

w latach 1992-1993, głównie przez Andrieja Kozyriewa, polityka miała opierać się na wartościach demokratycznych praktycznie zupełnie nieznanymi władzom Związku Radzieckiego. Postawa „atlantycka” zwracała Rosję ku Zachodowi i otwierała ją na wzajemną współpracę i pomoc⁵². Szybko jednak okazało się, że obrany kurs przyniósł rozczarowanie, a niezadowolona z roli „młodsze brata” Stanów Zjednoczonych Rosja, musiała dokonać poważnych zmian w sposobie prowadzenia polityki zagranicznej. Powrót do bliższych Rosji ideałów przyniosła kadencja Primakowa, który głosząc założenia neorealizmu politycznego rozpoczął działania mające na celu odnowę mocarstwowości państwa. Zgodnie z podejściem Primakowa Rosja była graczem, z którym musi się liczyć cały świat, a najważniejszym celem jest szybka odbudowa swojego prestiżu i powrót do czasów imperialnych. Podstawowym interesem było utrzymanie strefy wpływów głównie na obszarze postradzieckim⁵³. *Realpolitik* w praktyce koncentrowała się zatem na sile i realizacji interesu narodowego, ostro krytykując postawy moralne i etyczne, które mogą stać na przeszkodzie w realizacji zasadniczych celów państwa.

Zastosowanie *Realpolitik* doskonale widać na przykładzie działań w Czeczenii, nie mniej jednak opinia publiczna nie powinna ujrzyć jej skutków, gdyż stanowiła podważała autorytet Rosji i kwestionowała jej działania w regionie konfliktu. Błąd polegający na wolnym dostępie do relacjonowania wydarzeń z pierwszej wojny czeczeńskiej starał się uniknąć Władimir Putin podczas drugiego etapu wojny. Wjazd do strefy działań wojennych dla zagranicznych dziennikarzy został mocno ograniczony i wymagał uzyskania stosownej przepustki⁵⁴. Informacje, którymi dysponowały media były odpowiednio selekcyjonowane, a rzetelna relacja bezpośrednia praktycznie niemożliwa.

Podsumowując, utrzymanie stabilnej sytuacji w Czeczenii jest kluczowe dla zapewnienia spokoju w całym regionie Kaukazu Północnego. Obecnie wydaje się, że tendencje separatystyczne wśród społeczeństwa czeczeńskiego znacznie osłabły i oderwanie republiki jest mało prawdopodobne. Nie mniej jednak ze względu na ewolucję konfliktu w stronę „kaukaskiego dżihadu” znacznie utrudnia prowadzenie skutecznej polityki w tym regionie, jak również zagraża bezpieczeństwu Rosji. Potwierdzeniem tego założenia są skutecznie przeprowadzone zamachy terrorystyczne przed igrzyskami olimpijskimi w Soczi. Porozumienie z bojownikami jest praktycznie niemożliwe, a efektywna walka wymaga długofalowej polityki. Walka o Czeczenię w istocie jest walką o strefę wpływów, których zachowanie jest niezwykle ważne dla zachowania mocarstwowej pozycji Rosji.

⁵² *Ibidem*, 259.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Czeczenia integralną częścią Federacji Rosyjskiej, http://www.kaukaz.net/cgi-bin/bloxom.cgi/polish/czeczenia/rosja_polityka_najwazniejsze, 23.02.2014.

BIBLIOGRAFIA

1. Anderson E.W., *Global political flashpoint. An atlas of conflict*, New York 2000.
2. Bowker M., *Western views of Chechen Conflict* [w:] R.Sakwa (ed.), *Chechnya: from past to future*, London 2005.
3. Ciesielski S., *Rosja – Czeczenia. Europa Wschodnia 2*, Wrocław 2003.
4. Cornel S.E., *The War Against Terrorism and the Conflict in Chechnya: A Case for Distinction*, no.2, 2003.
5. Daly, J.C.K. *Domodedovo and the Chechen Conflict*, „Swiss Federal Institute of Technology Zurich”, <http://www.isn.ethz.ch>.
6. Dobrowolska – Polak J., *Ludność cywilna podczas współczesnych konfliktów*, Poznań 2011.
7. Douglas C., *Does Chechnya Represent a Strategic Terrorist Threat to the United States? A General Assessment*, Georgia 2013.
8. Evangelista M., *Dagestan and Chechnya: Russia's Self-Defeating Wars*, „PONARS Policy Memo. Program on new approaches to Russia security”, No 95, 1999.
9. Falkowski M., *Konflikty zbrojne na obszarze postradzieckim. Stan obecny, perspektywy uregulowania. Konsekwencje*, „Prace OSW”, Warszawa 2003.
10. Falkowski M., „Kaukaskie terytoria plemienne”. *Kaukaz Północny – cywilizacyjne obca enklawa w granicach Federacji Rosyjskiej*, „Ośrodek Studiów Wschodnich”, nr 34, 2010.
11. Gierańczyk W., *Międzynarodowe uwarunkowania pozyskiwania ropy naftowej w rejonie kaspijskim*, „Prace komisji geografii przemysłu”, nr 10, 2010.
12. Gołaś K., *Region Kaukazu w polityce Federacji Rosyjskiej. Wybrane aspekty*, „Przegląd geopolityczny”, Tom 3, 2011.
13. Górecki W., *Rosyjski Kaukaz bez zmian lokalna wojna na przedpolach olimpiady*, „Prace Ośrodka Studiów Wschodnich”, nr 47, 2014.
14. Grochmaliski P., *Islam w Czeczenii* [w:] *Islam na obszarze postradzieckim*, „Prace Ośrodka Studiów Wschodnich”, nr 7, 2003.
15. Grochmaliski P., *Czeczenia. Rys prawdziwy*, Wrocław 1999, s. 32 oraz P. Grochmaliski, *Rosja i Czeczenia – stulecia nienawiści*, Kraków 2006.
16. Kozłowski P., *Obszar postradziecki w oficjalnych strategiach Federacji Rosyjskiej i Rady ds. Polityki Zagranicznej i Obronnej* [w:] Z.J. Winnicki, W. Baluk, G.Tokarz (red.), *Wybrane problemy badań wschodnich*, Wrocław 2007.
17. Kuleba M., *Rurociągowo dno kaukaskich konfliktów*, „Rurociągi”, nr 2-3, 2004.
18. Matyaski G., *Bitwa o Grozny 1999-2000 jako współczesny przykład wykorzystania pododdziałów lekkiej piechoty w terenie zurbanizowanym*, „Obrona Narodowa.pl”, <<http://www.obronanarodowa.pl>>/ Kuleba M., *Niezłomna Czeczenia*, Kraków 1997.

19. Melvin N. J., *Building Stability in the North Caucasus Ways Forward for Russia and the European Union*, „Stockholm International Peace Research Institute”, nr 16.
20. Michałowski W. S., *My jesteśmy terrorystami dla nich, oni są terrorystami dla nas*, „Rurociagi. Polish pipeline journal”, nr 4/45/2006.
21. O’Loughlin J., Kolosov V., Radvanyi J., *The Caucasus in a Time of Conflict, Demographic Transition, and Economic Change*, „Eurasian Geography and Economics”, 48, No. 2, 2007, pp. 135.
22. Przybyła M., *Kaukaz Północny bezpieczeństwo Rosji – nierozwiązywalny problem czy zaprzepaszczona szansa?*, „Bezpieczeństwo narodowe”, nr 19, III – 2011.
23. Sakwa R., *Putin: Russia’s Choice*, London 2004.
24. Souleimanov E., *Chechnya, wahhabism and the invasion of Dagestan*, „Middle East Review of International Affairs”, Vol. 9, No. 4, 2005.
25. Szukalski J., *Konflikt w Czeczenii i jego wpływ na sytuację w regionie Kaukazu* [w:] *Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych*, K. Iwańczuk, T. Kapuśniak (red.), Lublin 2008.
26. Valvo G., *Dagestan: geopolityczne znaczenie najbardziej wysuniętej na południe republiki Rosji*, <http://www.geopolityka.org>.
27. „Encyklopedia PWN”, <<http://encyklopedia.pwn.pl>>
28. „Kaukaz.net”, <<http://www.kaukaz.net>>
29. „Rzeczpospolita”, <<http://www.rp.pl>>
30. „CNN.com/World”, <<http://edition.cnn.com>>
31. „Heydar Aliyev Foundation”, <<http://www.azerbaijan.az>>

SUMMARY

Geopolitical Importance of Chechnya for the Russian Federation

This article analyzes geopolitical importance of Chechnya for the Russian Federation. It is concentrated on a few problems: provision of human rights, the problems of stability in region, international terrorism, energy security and separatist activities contrasted with Russia’s Imperial Policy. The Russian Federation strives to maintain its presence in North Caucasus (especially Chechnya) – it’s one of the most important priorities of the Russia’s foreign policy.

Key words: Chechnya, Russia, geopolitics.

